

Miran Hladnik
Filozofska fakulteta, Ljubljana
UDK 821.163.6.09:930.85

Vključevanje drugega in drugačnega v slovensko literarno zgodovino

Pisanje v slovenščini je bilo vse do druge polovice 19. stoletja dojet kot odločitev za drugačno v razmerju do dominantne in standardne nemščine. Ko pa se je slovenska književnost vzpostavila, je status drugačnosti v slovenskem kulturnem prostoru dobilo nemško pisanje Anastazija Grūna, Luize Pesjak, Ivana Gornika, Dragotina Dežmana, Jakoba Aleševca idr. in bilo zato izločeno iz javnega diskurza. Danes princip tolerantnosti do drugačnega in slovensko občudovanje vsega tujega utirata pot nemško pišočin (ledino sta orali Alma Karlin in Maja Haderlap) v slovensko književnost in v slovensko literarno zgodovino.

slovenska literarna zgodovina, drugačnost, kulturna pestrost, nemška književnost na Slovenskem, Ivan Gornik, Anastazij Grün

Until the second half of the 19th century, writing in Slovene was seen as a decision for otherness in relation to the dominant and standard German. But when Slovene literature was established, the status of otherness in the Slovene cultural space was taken by the writing in German by Anastasius Grün, Luiza Pesjak, Ivan Gornik, Karl Deschmann, Jakob Alešovec and others, which was also excluded from the public discourse. Today, the principle of tolerance for otherness and the Slovene admiration of all things foreign are paving the way for those writing in German (this new ground was first broken by Alma Karlin and Maja Haderlap) into Slovene literature and Slovene literary history.

Slovene literary history, differentness, cultural diversity, German literature in Slovenia, Ivan Gornik, Anastasius Grün

Ob pojmu drugačnost v književnosti najprej pomislimo na alternativne junake (norce, zločince, posebneže, umetnike), alternativne ali tabuizirane teme, dogajališča in ideje, takoj za tem pa na avtorje, ki v splošni zavesti odstopajo od povprečnih ljudi in so z deležem manj kot 1 % populacije izrazita manjšina. Konvencionalni literarni junaki so dolgočasni. Ker je literatura laboratorij, v katerem se preizkušajo alternativne socialne rešitve, brez alternativnih junakov, ki so v sporu z družbenimi normami, ne more. Šolsko berilo in kanonizirana klasika sta prostor, kjer so drugačni junaki v večini, sta nekakšen rezervat za vse drugačno. Drugačnost je neredko merilo literarne stremilnosti in kvalitete. Literarni razvoj se je dogajal z izumljanjem vedno novih, od tradicije drugačnih načinov sporočanja in ob stalnem prehajanju drugačnega v normalnost *mainstreama* in v kanon.

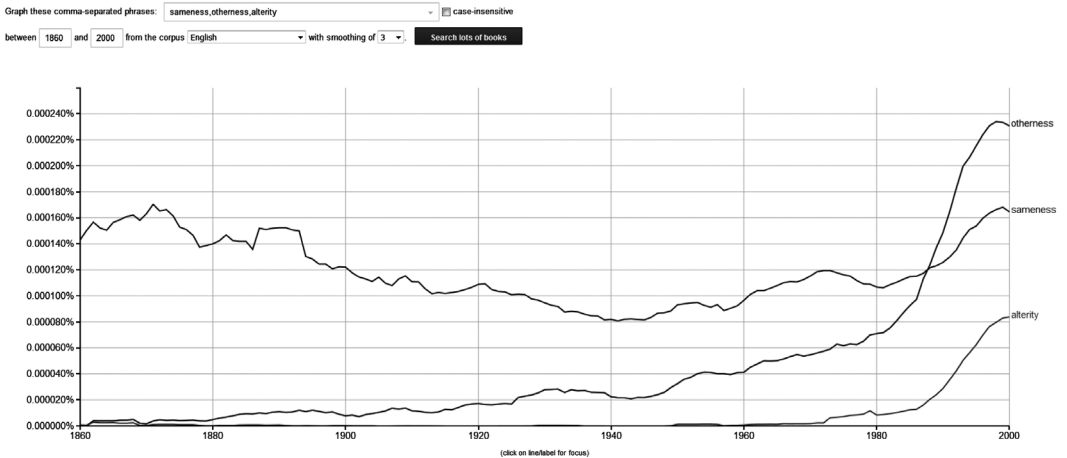
V literarni vedi pojem drugačnost priziva v zavest alternativne pristope in razlage. Zahteva po znanstveni izvirnosti narekuje literarnim zgodovinarjem, da razprave zastavljamo *drugače*, kot so jih predhodne generacije. V literarni zgodovini so alternativni pristopi pričakovani in normalni. Status alternativnega v smislu zaznamovanosti dobijo šele, kadar jih stroka zaradi diletantizma ali očitne ideološke motiviranosti diskvalificira in jih ni pripravljena vključiti v deklarirani metodološki pluralizem; taki sta npr. teza o nasilni Cankarjevi smrti ali teza o literarnozgodovinskem manipuliranju s Prešernovo *Zdravljico*.

Kulturni kontekst pojma drugačnost razkriva besedje v njegovih enciklopedičnih opisih (*alternativnost, različnost, raznolikost, raznorodnost, heterogenost, raznoterost, mnogovrstnost, pestrost, diverziteteta, multikulturnost, interkulturalna komunikacija, solidarnost, strpnost, toleranca*) in imena za

njegovo nasprotje: *identiteta (istost, angl. sameness), ego, jaz (angl. self), pripadnost*. Drugačnost, ki je bila s strani večinskega ali dominantnega sprva zaznamovana (stigmatizirana),¹ je danes pozitiven kulturni koncept, ki prispeva k idealu pestrosti, kulturnemu pluralizmu oz. kreativni raznolikosti. Pestrost in ne enovitost je namreč drugo ime za kulturo. Poudarjanje razlik znotraj kulture je nadomestilo nekdanje poudarjanje razlik med kulturami. Pestrosti pripisujemo moč spreminjanja sveta: razlike so sprožilo napredka (rasti, razvoja) v biologiji, ekonomiji in kulturi. Tako kot v naravi biotska pestrost ([biodiverzitet](#)) prispeva k odpornejšim organizmom, je tudi multikulturalnost v smislu preživetja obetavnejša od monokulturalnosti. Integracija, tj. zahteva po udomačenju drugačnega, je v civilizaciji, ki ji je cilj svobodni posameznik, postala problematična.

Množici knjig na temo drugačnega je z redkimi izjemami skupno plemenito prizadevanje za odpravo stigme. Je tako tudi drugod po svetu? Preverimo z Googlovim spletnim orodjem Ngram Viewer, ki primerja dinamiko pojmov v zgodovini. Zadetki pri iskalnih izrazih [otherness](#), [alterity](#): [sameness](#) so pokazali močan porast koncepta drugačnosti od sredine 80. let dalje.

Google Books Ngram Viewer

Podoben zasuk v dojemanju civilizacijskih perspektiv drugačnega so pokazali tudi pari [altruism : egoism](#), [tolerance : intolerance](#), [diversity : uniformity](#), [multicultural : monocultural](#); pri paru [other : same](#) je *other* ves čas v prednosti.

Globalna pozornost na *drugačno* namesto na *standardno* je obetavna. V zadnji četrtini 20. stoletja se je zahodna civilizacija obrnila od kazanja na napake h konstruktivnim družbenim vizijam. Nezaupljivi bodo sicer zamahnili z roko, češ da gre le za alibi in da so v življenju razmerja ravno nasprotna, vendar verjamem, da artikulacija pozitivnih družbenih aspiracij nagovarja k pozitivnim družbenim spremembam in postopoma vodi do njih. Pestrost, tudi pestrost kulturne ponudbe, po kateri je mogoče svobodno izbirati, je prepoznana kot nuja za preživetje in pogoj kvalitetnega življenja.

¹ Negativno konotacijo besede *drugačen* izkazuje že zgled v SSKJ: *boleče se je zavedala svoje drugačnosti*.

Slika je vendarle preveč lepa, da bi ji verjeli brez zadržkov, saj nam lokalni in globalni vsakdanjik v politiki, gospodarstvu, pravu, sosedskih odnosih in še kje vzbuja popolnoma drugačne vtise. Ali ne gre le za utopične knjižne modrosti? Kaj pa javno mnenje iz dnevnega časopisja, rumenega tiska, TV, Facebooka in spletnih forumov? Preverimo ga s preprostim gugljanjem: frekvenčni razkorak med *otherness* in *sameness* se je res močno zmanjšal, ko pa na hitro pregledamo zadetke na prvih straneh, se potrdi isti vtis kot pri knjigah: naslovi *Drugačnost združuje*, *Drugačnost je v redu*, *Drugačnost je normalna*, *Pravica do drugačnosti ...* govorijo o vzgoji strpnosti do drugačnega in zavzemanju zanjo. Jezikovna raba torej ne potrjuje strahu, da so odnosi v civilizaciji čedalje bolj grobi. Netoleranca, domoljubno zavzemanje za svojo kulturo, egoistična obramba lastnega kulturnega interesa proti domnevemu sovražniku od zunaj ipd. se bodisi ne izražajo dovolj pogosto bodisi se izražajo na mestih, ki jih iskalni mehanizmi ne registrirajo. Pokažejo jih šele ankete javnega mnenja, referendumi, volitve in, na neverbalni ravni, javni izgrei.

Slovensko specifično rivalskih civilizacijskih konceptov poiščimo v besedilnem korpusu Gigafida. Opozicijski pari besed *toleranca* 5949 : *netoleranca* 334, *toleranten* 2446 : *netoleranten* 516, *multikulturen* 1871 : *monokulturen* 200 so v soglasju z angleščino, pri paru *altruizem* 839 : *egoizem* 2330 pa daje slovenščina za razliko od angleščine (smemo zapisati pričakovano?) trikratno prednost egoizmu. Skrbi nas lahko tudi neugodno razmerje med besedama *strpnost* 179.000 in *nestrpnost* 230.000.

Slovenska raba sorodnih izrazov *drugačno*, *različno* in *raznoliko* narekuje naslednje posplošitve:

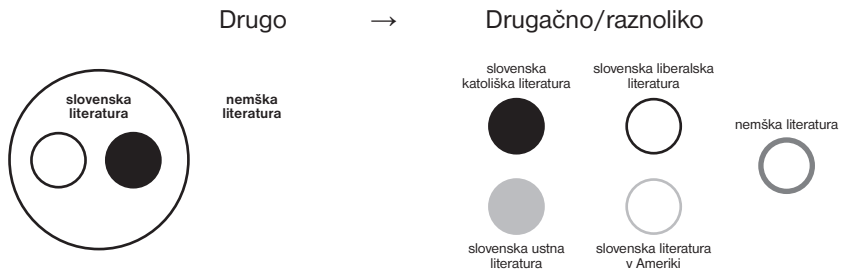
Drugačnost je bila v preteklosti sinonim za manjšinskost, nezdružljivost, neintegriranost in zaznamovanost (metafora črne ovce, grdega račka, Pepelke). Ker je zaznamovanost dandanašnji nekorektna, se drugačnost nadomešča z vrednostno nevtralnim pojmom *različnost*.² V slovenskem primeru zaznamuje delitev skupnosti in vrednot na opozicije, ki se rade vzajemno izključujejo: liberalsko-klerikalno, mesto-vas, kranjsko-štajersko, ljudstvo-narod, mlado-staro, moško-žensko, stremljivo-trivialno. Izraz *raznolikost* (pestrost) priziva podobo množice različnih posameznikov ali skupin znotraj skupnosti (intelektualci, protestniki, ekologi, humanitarci, gasilci, vrtičkarji, planinci, nutricionisti) brez poudarka njihove več- ali manjvrednosti. Ker je sodobni kompleksni svet sestavljen iz samih manjšin, te izgublajo svojo drugačnost (Schmidt 1995). V vseh treh primerih gre za razmerja znotraj neke skupnosti. Kar je zunaj te skupnosti, temu bolj pritiče izraz drugo ali tuje, v razmerju do katerega se oblikuje identiteta (prepoznavnost, specifika) skupnosti in ki ga, ker je obsežno in močno, skupnost praviloma občuti kot nevarno. Ko gre za nacionalno identiteto, so to druge nacije. V slovenski zgodovini so mesto drugega zasedali Turki, Francozi, Nemci, Balkan, globalizacija.

² »[N]e gre za drugačnost, pač pa za različnost. Ta je namreč tista, ki je razsrediščena in ne implicira norme.« (Kuhar 2013)

Slovenci so v zgodovini pogosto prestopali mejo z drugim in tako postajali njegov del. Nemščina je bila jezik njihovega izobraževanja, znanosti in tudi vsakdanjega sporazumevanja, zato bi težko trdili, da so prvi slovenski literati, ki so pisali tudi v drugem deželnem jeziku nemščini (France Prešeren, Luiza Pesjak, Jakob Alešovec) ali se za slovenščino sploh niso odločili (Anastazij Grün, Ivan Gornik, Leopold Kordesch, Rudolf Baumbach, Julius Kugy; zelo zapozneli primer take odločitve je bila Alma Karlin), s tem vstopali na področje drugega kot tujega in sovražnega, saj jim je bila nemščina enako ali celo bolj domača od slovenščine. Stališča glede razmerja med slovensko in nemško književnostjo na Slovenskem so bila različna. V glavnem je veljalo stališče, ki ga je še sredi prve svetovne vojne predstavljal Ivan Pregelj z izjavo leta 1916, da mora biti slovenska književnost specifična, »tujcu tuja«, če hoče sploh obstajati. Redkeje pa je bilo stališče, da krčeviti odpor do nemških literarnih vzorcev slovenski književnosti škoduje; izrazil ga je npr. kritik Ivan Gornik leta 1878 (Koblar 1956).

V prvi polovici 19. stoletja je bila na Slovenskem uporaba nemščine predvidljivejša od uporabe slovenščine in je torej nemška književnost zavzemala mesto standardnega. Prešernova odločitev za pisanje v slovenščini zato nikakor ni bila samoumevna in dvomi izobražencev v to *drugačno* jezikovno izbiro so bili pogosti. V drugi polovici nacionalistično ekskluzivnega 19. stoletja pa je v okviru programa Zedinjene Slovenije in sloge z drugimi Slovani mesto normalno pričakovanega zavzela slovenska književnost, medtem ko je pisanje v nemščini postalo manjšinsko. Želelo je ohraniti svoje mesto v kulturnem sistemu slovenskega prostora, vendar mu to ni uspelo, saj je osrednja slovenska literarna skupina strogo izločala vse pojave, ki so se zdeli nevarni njenemu enovitemu literarnemu programu. Nemško literaturo so izrinili iz slovenskega javnega diskurza, iz slovenske literarne zgodovine in iz kulturne zavesti.

Danes s popularno Almo Karlin in z nagrajeno Majo Haderlap književnost v nemščini vstopa v kulturno zavest kot ena izmed zgodovinskih variant in kot spričevalo raznolikosti literature na Slovenskem. Možnost alternativne izbire jezika potrjujejo angleško pišoča Erica Johnson Debeljak, francosko pišoča Brina Svit (svoje čase Švigelj Mérat) in italijansko pišoči Dušan Jelincič, vsak na svoj način: tako da najprej napišejo slovenski tekst ali pa ga v slovenščino prevedejo oziroma dajo prevesti pozneje. Zaradi naštetih pisateljskih usod se zdi primernejše uporabljati pojem *literatura na Slovenskem* namesto do zdaj samoumevnega termina slovenska literatura. Šele tako se odprejo možnosti za emancipirano obravnavo različnih vrst književnosti v tem prostoru. Zasluge za to imajo »povečanje opazovalnih kapacitet« (Schmidt 1995) in sodobni principi večkulturnosti, večjezikovnosti in interkulturne literarne zgodovine.

Do drugega/tujega je slovenska kultura razvila vrsto strategij, ki jih lepo razkriva slovenski zgodovinski roman. Med njimi je bilo najbolj popularno sprenevedanje, da drugega sploh ni, najbolj boleče, vendar kulturno produktivno pa priznanje vrednosti drugega, njegov prevzem in adaptacija (France Prešeren v *Novi pisariji* ali *Krstu pri Savici*). Ivan Tavčar je npr. prostodušno priporočal asimilacijo vsega nemškega v slovenskem prostoru. Kmečka povest je vse drugačno znotraj kulturno enovitega kmečkega sveta izločala, prostor drugega, ki so ga zavzemali mesto, industrija, prišleki itn., pa opremljala z negativnim predznakom. Po prvi svetovni vojni, ki je zaključila obdobje nemške kulturne dominacije, se je šele lahko pojavil žanr regionalne povesti, ki je kazala na specifiko oz. različnost slovenskih pokrajin; prej bi regionalizem pomenil grožnjo ultimativnemu narodnemu programu – Zedinjeni Sloveniji.

Slovenska književnost se je diferencirala in postajala raznolika z vzpostavitvijo razmerij med izvirno in prevedeno produkcijo, med literarno stremljivim pisanjem in tistim za popularno rabo, med liberalsko in katoliško, staroslovensko in mladoslovensko, osrednjeslovensko in obrobno literaturo, po spolu avtorjev in žanrsko. Nekatere različice so se vzajemno stigmatizirale in izključevale, druge pa mirno sobivale. Med zapostavljenimi različicami je prihajalo tudi do solidarnosti.

Ogledali si bomo nekaj primerov prehajanja med *drugim*, *drugačnim* in *različnim* v slovenski književnosti 19. stoletja, začeni s Francetom Prešernom (1800–1849) kot zgledom prestopa drugačnega v kanon. Kot človeška pojava je odstopal od konvencionalnega meščana in boljši ljudje so se mu izogibali, ker je veljal za neprilagodljivega, pretirano kritičnega, pijanca (»der besoffene Dichter«) in ekscentrika. Kot literat je pisal drugače od standarda svojega časa, ki ga je poosebljal patriotski poet Jovan Vesel Koseski, in je status prvega slovenskega pesnika dobil šele dve desetletji po smrti. Preobrat je bil presenetljiv, saj Prešeren s svojim literarnim junakom Črtomirjem kaže na nesimpatično nujo odpovedi domači tradiciji (»veri staršev«), v jeziku in literarnem podobju pa na naporno zgledovanje pri eminentnih tujih kulturah. Kanonizacija oz. prestop v *mainstream* sta se zgodila s kvalifikacijo njegovega opusa v različnosti od nemškega, cerkvenega, ljudskoprosvetnega in panslovenskega, kljub temu da te opozicije niso bile najbolj čiste: s kranjskimi nemškimi literati (Anastazijem Grünom, Luizo Pesjakovo) se je dobro razumel in jih ni prav nič nagovarjal, naj se priključijo slovenski književnosti, celo sam je pisal v nemščini. Čeprav *freigeist*, se je družil z duhovščino (Benvenutom Crobathom), in čeprav je pisal epigrame na račun slovanske vzajemnosti, stoji sredi Uvoda h *Krstu pri Savici* panslovenski verz »Največ sveta otrokom sliši Slave«. Kanonizacija Prešerna kot prvega nacionalnega pesnika je nujno postavila v oklepaj nekatere drugačne aspekte njegovega pesnjenja, zlasti njegov nemški opus in njegovo kranjskost.

Kako so se na začetku slovenske književnosti razporejale oznake *normalnega* in *drugačnega*, je mogoče spremljati ob usodah posameznikov, ki so se odločili za izstop iz osrednjega slovenskega kulturnega prizadevanja, ki so mu rekli »narodna izobrazba«, oziroma se nikoli niso odločili za vstop vanj. Najbolj razglašena primera sta Stanko Vraz (1810–1851) in Dragotin Dežman (1821–1889). Prvi, Prešernov sodobnik in prijatelj, je šel med Hrvate, potem ko mu ni uspelo prodreti na osrednjo, kranjsko literarno sceno in jo diferencirati s svojo drugačnostjo. Drugi, nesojeni vodja mladoslovenskega gibanja, pa se je prav iz odpora do pohrvatenja oklenil nemške kulture in nam je zgled narodnega odpadnika. Pri štiridesetih letih je prestopil v nemškonacionalistični tabor in postal

celo njegov vodja. Opustil je slovensko pesnjenje in pod imenom Karl Deschmann nastopal proti slovenskim zahtevam po slovenščini v srednji šoli z argumentom, da ni

nemščina, temveč naša lenoba, naša turška potuhnjenost in pohlevnost, naše črtenje vsake zdrave in pravične kritike so poglavitni vzroki, da ne napredujemo, le nemška omika nam more pokazati pravo pot napredovanja. Ako se nemščini popolnoma odpovemo, bomo kmalu obskurantizmu in ultramontanizmu zapadli. (Pirjevec 1925)

Dežman je cenil Prešerna, ni mu šlo za germanizacijo Slovencev, le njihove perspektive je videl drugače. Bil je prvi govornik v deželnem zboru, racionalen in prepričljiv, neznansko delaven in uspešen organizator, zagovarjal je naprednejše ideje od slovenskih kolegov parlamentarcev (proti vplivu cerkve, za versko in nacionalno strpnost, ob vprašanju zakonske razveze). Njegovo prepričanje, da bodo Slovenci z nemščino ohranili svojo konkurenčno zmožnost, je sorodno današnjemu zavzemanju za *linguo franco* angleščino. Nenavadni in do danes nepojasneni korak sposobnega Dežmana v prostor drugega spominja na Prešernovega Črtomirja, s to razliko, da ni bil produktiven – slovenska nacionalna kultura je Dežmana izobčila.

Manj poznan je kritik Ivan Gornik (1845–1889), ki je Stritarju za objavo v *Zvonu* pošiljal estetsko poglobljene ocene slovenske književnosti, a mu jih ta ni hotel objaviti, deloma zato, ker se mu je zamerilo, da se Gornik ni potrudil pisati v slovenščini, v glavnem pa zato, ker je popolnoma obšel narodnosposodbudno dimenzijo slovenske književnosti. Gornik je služboval v odmaknjenih Prevaljah, s slovensko književnostjo se je seznanjal preko prijatelja pesnika Josipa Cimpermana. Bil je izrazito svobodomiseln, protiverski in proticerkven. Do prvega slovenskega pisatelja Jurčiča je bil odklonilen:

Iz golega domovinskega čustva si prizadevajo, da bi napisali gladek domač roman, ki ne pove prav ničesar, glavno jim je, da ne sme biti podoben nemškemu, ne pomislijo pa, da dušeslovna vprašanja, nra-vstvena načela in človeške strasti niso zgolj slovenske, marveč so splošno človeške. Slovenski pesniki se ne morejo otresti misli, ki so jim jo vcepili doma, češ da je pravo in dobro samo tisto, kar je zajeto iz ljudstva, posebej iz življenja slovenskega kmeta, pa naj bo še tako surovo, vse drugo pa da je slabo prav zaradi tega, ker to najdemo v nemških in drugih romanah ali kar je v zvezi z razvpito kulturo. (Gornikovo pismo Cimpermanu 2. septembra 1877, Koblar 1956: 129)

Gornik je namesto na Jurčičeve »izumetničene in blazirane« junake stavil na *Marjetico* (1877) Antona Kodra, roman tistega avtorja, ki so ga kot drugačnega, kot črno ovco odložili na smetišče slovenske literarne zgodovine. Sklicujoč se na Anastazija Grüna, je videl temeljno dilemo časa med vero in znanostjo: Slovenski izobraženci naj »ne bi slepo drveli za klerikalnimi voditelji ter tako dosegli med narodi tisto častno mesto, ki jim pripada«, »saj vse, ki delajo pri veliki nalogi človeštva, te ali one narodnosti, vodijo ista načela«: »ti ne bodo služili nobeni posamezni naciji posebej niti se ne bodo nobeni naciji sovražno postavljali po robu.«

»Prva velika napaka, tako združenih starih kot mladih, je postavljanje orodja (jezika) višje od kulturne naloge, ki naj jo jezik opravi. Negovanje in čaščenje orodja še dolgo ne bo pripeljalo do dovršenega izdelka, pač pa trdo delo na njem prispeva k ohranjanju in izpopolnjevanju orodja.« Mladi so to že spoznali in podobno spoznanje zori tudi med ljudstvom, ki je pravzaprav precej

pametnejše kot prenekateri njegov voditelj. To so koraki na boljše, zato »prihodnost našega ljudstva ne vidim tako črno kot vi in mogoče tudi gospod Stritar«. ³

Ivanu Gorniku bi lahko skupaj s Francetom Koblarjem očitali udobno predajo razvitejšemu sistemu nemške književnosti, če se ne bi zavedali, da je le svojim rojakom iskal drugačno, optimalnejšo kulturno pozicijo. Videl jo je stran od drugih Slovanov in v zgledovanju pri kulturno superiornih Nemcih. Gornika je monolitna slovenska književnost kot drugačnega izločila, ⁴ skupaj z njegovimi referencami (Anastazijem Grünom, Antonom Kodrom, Luizo Pesjak, Josipom Cimpermanom), ki so se zaradi svoje drugačnosti (stanovske, pokrajinske, spolne, jezikovne, slogovne in žanrske) znašle na napačni strani slovenske literarne zgodovine, tj. v opoziciji s staroslovenskim in pozneje mladostlovenskim osrednjim literarnim tokom.

Osrednja figura alternativnega načrta književnosti na Slovenskem je bil Prešernov dunajski varovanec grof Anton Alexander von Auersperg (1806–1876). ⁵ Od svoje okolice je bil drugačen na več načinov: kot plemič do plebejske okolice, kot Nемеc do slovenske večine, liberalen proti splošni katoliški orientaciji rojakov, proticesarski v nasprotju s kranjsko lojalnostjo do Habsburga, pa še protiruski in projudovski. Ni čudno, da se je rodbina od njega distancirala, da ga je nadzorovala policija in da je po konfliktu v kranjskem deželnem zboru prestopil v štajerski deželni zbor. Slovence je neuspešno nagovarjal k bolj svetovljanski politiki: »Velike civilizacijske cilje stoletja lahko doseže le skupno prizadevanje kulturnih narodov. Malo pleme, ki se tem nalogam nasproti želi izolirati, nemočno ždi in bo v nazadovanju in podivjanosti propadlo.« »Človeštvo je pač višje kakor narodnost«. Čeprav je 1848 v frankfurtskem parlamentu zahteval zaščito avstrijskih Slovanov, podpiral slovenske nemško pišoče pisatelje in prevajal slovenske ljudske pesmi v nemščino, to ni ohladilo jeze, ki si jo je med Slovenci nakopal z nastopom v kranjskem deželnem zboru 12. februarja 1866, ko se je, tako kot pred njim Dežman, uprl uvedbi slovenskega šolstva, ker zanj še ni bilo učbenikov. Njegova žalitev slovenskih emancipatoričnih zahtev je bila boleča, ker so argumenti ustrezali realnosti, je pa hkrati močno spodbudila slovensko leposlovno in strokovno pisanje in objavlanje. Ob Auerspergovi smrti so v Slovenskem narodu z negotovanjem poročali o njegovem »slovenstvu«. ⁶

Šest let mlajši Prešernov sodobnik je s svojim dunajskim inštruktorjem celo življenje obdržal prijateljske stike (ob smrti mu je posvetil pesem [Nachruf an Prešern](#)), vendar to ni preprečilo tekmovanja med njunima kulturnima konceptoma v obliki postavljanja spominskih obeležij. Leta 1881 so Nemci napravili spominsko ploščo Auerspergu v Mali Zaki na Bledu, 1883 so Slovenci za ravnotežje sredi Bleda postavili obelisk Prešernu. Ob postavitvi spominske plošče pri grofovem rojstnem dvorcu v ljubljanskih Križankah 1886 je prišlo do izgredov. Obe Auerspergovi spominski

3 »Vi se pritožujete, hočete pravic, radi bi svoj narod osrečili. Dajte doraščajoči mladini prosvete, dajte ji izobrazbe, odtrgajte se od gospodujočega klera, pripravite najprej pota znanosti in ne bo vam odšla tudi narodna blaginja.« Vsi Gornikovi navedki so iz njegovih nemških pisem Cimpermanu (Koblar 1956).

4 Dokazovati neperspektivnost Gornikove kulturne vizije z dejstvom, da so njegovi otroci izgubili stik s slovenstvom, bi bilo krivično, saj se je ponemčilo lahko tudi potomstvo pripadnikov »narodne usmeritve«, npr. Luize Pesjakove in Jovana Vesela Koseskega.

5 S pesniško zbirko *Spaziergänge eines Wiener Poeten* (1830) je pod psevdonimom Anastasius Grün zaslovel precej pred Prešernom in širše od Prešerna.

6 »Mein Heimatland, mein Volk, wach' auf, wach' auf,« je klical nekdanj pesnik in se s tem sina slovenskega naroda izjavljal; – domov so ga pripeljali iz tujine in ljudstvo to naše nij v ogromnem številu ga spremljevalo, nij jokalo« (SN 1876).

plošči so odstranili kmalu po prvi svetovni vojni. Ljubljansko so nadomestili z Marijinim reliefom – simbolika je očitna: bolj kot za spopad med slovenskim in nemškim je šlo za spopad med katoliškimi in svobodnjaškimi.

Mednacionalne konflikte naj bi po Auerspergu, Gorniku in Dežmanu pomirjala skupna deželna identiteta, sklicevanje na deželo in ljudstvo namesto na narod in jezik. Alternativni kulturni načrt za Slovence ni izhajal iz skupnosti jezika, ampak iz skupnosti prostora. Danes, ko se na regionalizem sklicuje tudi Evropska zveza in ko se rodovno razumevanje nacije nadomešča s kulturnopripadnostnim in državljskim, se šele vzpostavljajo pogoji za alternativni kulturni model, ki ga je »narodna izobrazba« v 19. stoletju odločno zavrgla.

Ostane še zoprno vprašanje tolerance, ki je nujna za obstoj raznolikosti. Ko nagovarjamo k strpnosti do drugačnega, imamo v mislih diskriminirane manjšine, ki so nam nazorsko blizu ali nam vzbujajo sočutje. Problematično pa se nam zdi gojiti strpnost do nekaterih drugih manjšinskih pojavov, v literaturi recimo do vampirsko-ljubezenskega romana, telenovel, besedil narodnozabavne glasbe, v politiki pa do fašizma ali rasizma. Opustitev tolerance razumemo le v razmerju do pojavov, ki sami večajo nestrpnost v družbi. Vse druge drugačnosti pa so preizkusna točka naše humanistične odprtosti. Tu nam pride prav poziv za zamenjavo pojma drugačen s pojmom različen, ki nas razrešuje domnevne nuje, da kulturne različice hierarhično razporejamo na lestvici od zanič do odlično, in nas raje nagovarja k razmisleku o razlogih zanje in njihovi funkciji. V literarni zgodovini vzporedni obstoj različnih slogov, skupin in žanrov pomeni konec koncepta literarnega razvoja in vélike literarnozgodovinske zgodbe. Nove pojavne oblike nam ni treba razlagati kot nove, višje razvojne stopnje, ampak samo kot eno izmed možnih različic.

Civilizacija, ki ji pripadamo, se dobro zaveda pomembnosti drugačnega za uspešno delovanje skupnosti in bolj kot za njegovo eliminacijo skrbi za njegovo vključevanje. Drugo in drugačno sproti ali z zamikom pretvarja v različno in tako prispeva k svoji pestrosti in kompleksnosti. Skupnost se pred morebitno škodljivostjo posameznega različnega lahko obvaruje s svojo čim večjo diferenciranostjo. Kaj lahko storimo več, kot da to držo ponotranjimo in gojimo.

Viri in literatura

- KOBLAR, France, 1956: [Ivan Gornik: Prispevek k Stritarjevi dobi](#). *Slavistična revija* 9/1–4. 118–147.
- KUHAR, Roman, 2013: [O drugačnosti in različnosti](#). *Mladina* 1. marca.
- MILADINOVIČ ZALAZNIK, Mira, 2013: [Auersperg, Marija Anton Aleksander, grof](#). *Novi SBL*.
- PIRJEVEC, Avgust, 1925: [Dežman, Karel](#). *SBL*.
- PREGELJ, Ivan, 1915: Nekaj misli o slovstveni izobrazbi slovenskega ljudstva v bodočem. *Mladost*. 38–43.
- SCHMIDT, Siegrfried J., 1995: Vse izgublja svojo drugačnost [intervju je napravila Neva Šlibar]. *Razgledi* 3. marca. 4–9.
- SN 1876: Iz Krškega: Pogreb grofa Auersperga. [Slovenski narod](#) 19. sept. 2.